

КОНЦЕПЦІЯ
стійкого розвитку сільських територій
Закарпатської області на 2020-2027 рр.

1. Обґрунтування проблем, на розв'язання яких спрямована Концепція

Сільські території, де проживає 62,9 відсотка населення області, володіють значним природним, демографічним, економічним та історико-культурним потенціалом в разі його раціонального використання здатні внести вагомий вклад у вирішення ключових проблем соціально-економічного розвитку регіону.

Однак, значна частина сільських поселень сьогодні перебуває в кризово-депресивному стані, наслідком чого стало посилення процесів депопуляції населення, масштабна трудова міграція, згорання діяльності об'єктів соціальної сфери, високим залишається рівень бідності сільського населення. Внаслідок цього посилюються процеси деривації, тобто звуження, а в окремих випадках позбавлення можливостей задоволення першочергових соціальних та економічних потреб сільського населення. Формою прояву деривації стало посилення нерівності у доступі до соціальних благ сільського населення, відсутність можливостей задоволення базових потреб, самообмеження, зниження рівня стандартів споживання, що закладає підвалини для посилення соціальної напруги на селі.

Ключовою проблемою сільських територій, через яку переломлюються всі біди, є сировинна зорієнтованість економіки, внаслідок чого абсолютна більшість сільського населення не приймає участі в розподілі доходів від їх використання, що створює конфлікт між бізнесом і сільськими громадами і позбавляє останніх ключового джерела розвитку – доданої вартості і по суті перетворює їх у сировинного інвестора. Наслідком аграрно-сировинної моделі економіки стало згорання діяльності сільської промисловості, закладів соціальної інфраструктури, втрата робочих місць, які потребують висококваліфікованої праці, має місце глибока диференціація

просторового розвитку, рівня життя населення. По суті, ці чинники вимостили дорогу, якою економічно активне населення, зокрема сільська молодь, крокує у міста і за кордон. Парадоксальність ситуації, яка склалася в сільській місцевості сьогодні, полягає в тому, що окремі заходи держави спрямовані на стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та підтримку конкуренції в аграрній сфері відбуваються на тлі «оптимізації», а точніше згортання діяльності соціально-культурної сфери, що не відповідає інтересам сільського населення і вступає у суперечність з інноваційною моделлю розвитку як стратегічного курсу досягнення економічного зростання в Україні. З цього стає очевидним необхідність внесення серйозних коректив в методологію розробки регіональної стратегії розвитку сільських територій як самостійного об'єкту регулювання, змістом якого є зміщення акценту від секторального до територіального управління їх багатофункціональним розвитком – конкретизація цільових установок, принципів, завдань та інструментарію їх комплексного розвитку з прив'язкою до європейських принципів і стандартів.

2. Мета державної політики стійкого сільського розвитку

Метою Концепції стійкого розвитку сільських територій є з'ясування та аналіз ключових проблем їх розвитку, за діяння важелів соціально-економічного та управлінського характеру, спрямованих на досягнення якісно нового рівня розвитку села, який забезпечує комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію соціального, природно-ресурсного та транскордонного потенціалу сільських територіальних громад з метою підвищення стандартів якості життя сільського населення. Досягнення поставленої мети вбачається через відхід від галузевого (секторального) підходу, який культивується сьогодні, до територіального управління розвитком сільських поселень. Це означає, що розвиток лісового та сільського господарства як структуроутворюючих сфер господарювання повинен стимулюватися з іншими елементами сільського

укладу життя – виробничою та соціальною інфраструктурою, медициною, освітою, побутовим обслуговуванням населення, системою комунікації, розвитком несільськогосподарських видів діяльності.

Зміщення вектору від секторального до просторового розвитку це магістральний шлях переходу від моно галузевої структури сільської економіки до багатофункціонального розвитку сільських територій, забезпечення продуктивної зайнятості та розширення джерел доходів сільського населення в умовах ринкової трансформації.

Інструментами багатофункціонального розвитку є диверсифікація і модернізація сільської економіки, які пришвидшать структурні зміни у сільському середовищі і відкриють простір для реалізації дедалі більше функцій несільськогосподарського призначення, розширять сферу прикладання інтелектуальної висококваліфікованої праці як головної умови закріплення молоді на селі, з якою пов'язується майбутнє села.

3. Цілі державної політики стійкого розвитку сільських територій:

- створення сприятливих соціально-економічних умов для виконання селом виробничої, соціально-демографічної, екологічної, соціокультурної та етнічної функцій, реалізація яких сприяє багатофункціональності розвитку сільських територій та підвищенню рівня якості життя сільського населення;

- розвиток пріоритетних сфер виробництва (сільське господарство, промислове виробництво, туристично-рекреаційна сфера) здійснюється у взаємозв'язку з розвитком несільськогосподарських видів підприємницької діяльності, виробничою і соціальною інфраструктурою, сферою побутового обслуговування, агроконсалтингом, системою телекомунікацій тощо;

- підтримка інноваційно активного, соціального підприємництва, створення робочих місць, які вимагають висококваліфікованої праці, розвиток несільськогосподарських видів діяльності, як єдиного інструменту закріплення молоді в сільській місцевості;

- уповільнення трудової міграції сільського населення шляхом створення ефективного підприємницького середовища на селі, використання коштів держави, трудових мігрантів для організації власної справи, самозайнятості, розвитку малих інноваційних підприємств, соціального підприємництва;

- стабілізації чисельності сільського населення і збільшення очікуваної тривалості життя як основного джерела розширеного відтворення сільського населення;

- інтеграція особистих селянських господарств як основних виробників сільськогосподарської продукції шляхом формування кластерів кооперативів, різних інтегрованих формувань, діяльність яких забезпечить синергетичний ефект використання природних та людських ресурсів і сприятиме підвищенню конкурентоздатності виробництва.

4. Реалізація цілей державної політики стійкого розвитку сільських територій досягається завдяки:

- модернізації та диверсифікації сільської економіки, що забезпечує рух від монофункціональної до поліфункціональної диверсифікованої економіки і відкриває простір для множинності видів трудовозайнятості сільського населення та розширення джерел формування доходів, підвищення рівня життя сільського населення;

- застосування спеціальних режимів господарювання (податкового, кредитного, інвестиційного), поєднаного з різними формами державної підтримки опорних (товарних) домогосподарств населення, які виступають превентивним інструментом поглиблення інтеграційних процесів в економіці сільських територій;

- партнерство держави та органів ОТГ в реалізації державних програм структурної перебудови сільської економіки на засадах консолідації коштів державного бюджету, регіону, власних ресурсів об'єднаних територіальних громад та населення;

- розробка державного стандарту умов життя сільського населення в плані зайнятості, освіти, охорони здоров'я, послуг житлово-комунального господарства, розвитку виробничої і соціальної інфраструктури;

- розвиток місцевого самоврядування та зміцнення його фінансової бази, становлення об'єднаних територіальних громад як реальних суб'єктів економіки, які володіють правом власності та можливістю реального розпорядження нею. З'єднувальною ланкою між економічним розвитком і сільським є активність, ініціатива, участь сільського населення у трансформаційних процесах;

- створення ефективного підприємницького середовища з метою залучення коштів трудових мігрантів для започаткування власного бізнесу, розвитку соціального підприємництва, самозайнятості, організація кооперативів, мікро- та малого підприємництва;

- розширення фінансової інфраструктури, механізму самофінансування, використання потенціалу державно-приватного партнерства як складової фінансового механізму у розвитку сільського підприємництва;

- формування механізму підтримки інноваційного бізнесу, пов'язаного із застосуванням передових технологій у сільському господарстві, виробництво екологічно чистої продукції, впровадження біодинамічних методів виробництва сільськогосподарської продукції, консультування, підготовка і перепідготовка сільських товаровиробників, організація та навчання прогресивним методам ведення агробізнесу;

- розвиток ринкової інфраструктури і створення умов доступу сільгоспвиробників до ринків збуту продукції, включення їх сферу транскордонного співробітництва;

- покращення соціального захисту сільського населення.

5. Стратегія демографічного розвитку сільського населення

Метою демографічної політики є стабілізація і утримання чисельності сільського населення на рівні, який забезпечує розширене відтворення, підвищення його якісних характеристик, уповільнення темпів трудової міграції, визначення джерел та обсягів бюджетного фінансування, необхідних для якісного покращення демографічної ситуації в сільській місцевості.

Досягнення стійкого демографічного розвитку, нормалізація демовідтворювальних процесів сільського населення вимагає здійснення комплексу заходів за такими напрямками:

- активізація політики народжуваності та розвитку сільської сім'ї, відновлення сімейних цінностей, збереження традицій середньодітності, формування механізму соціального захисту сільських сімей, зокрема багатодітних, які потребують особливої уваги з боку держави;

- збереження та поліпшення стану здоров'я, підвищення коефіцієнту життєвості, збільшення тривалості життя, зниження дитячої смертності, поступовий перехід на загальнообов'язкове державне медичне страхування, розвиток сільської медицини, санітарно-епідеміологічної служби, створення умов праці, що забезпечують збереження фізичного та психічного здоров'я;

- створення сучасної інфраструктури, забезпечення доступності до якісних медичних, побутових, житлово-комунальних, рекреаційних послуг. До 2030 року вирішити питання централізованого водопостачання та будівництва каналізації у всіх сільських поселеннях області;

- розробка державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій молодим сім'ям, забезпечення молоді житлом, формування моделі сільської сім'ї «середнього класу», доміантними ознаками якої є високий рівень життя, матеріальний добробут, інвестування в розвиток родини;

- уповільнення темпів трудової міграції з метою утримання чисельності та структури сільського населення на рівні, що забезпечує господарську освоєність сільських територій, вжиття превентивних заходів,

спрямованих на запобігання знелюднення та вимирання сіл, зменшення міграційного відтоку населення.

На виконання окресленого кола завдань розробляється регіональна цільова комплексна програма «Демографічний розвиток сільського населення до 2030 року» з підпрограми «Розвиток сільської медицини: поліпшення стану здоров'я, зниження смертності та продовження тривалості життя», «Регулювання трудовіграційними процесами та забезпечення зворотності трудових мігрантів», в яких конкретизуються цілі, фінансове забезпечення, завдання, окреслюється терміни, інституційний механізми реалізації стратегічних завдань та їх виконавці.

6. Диверсифікація та модернізація сільської економіки

Реалізація стратегічних завдань стійкого розвитку сільських територій, підвищення рівня якості життя сільського населення зумовлює об'єктивну потребу у здійсненні глибоких секторальних змін, траєкторія руху яких спрямовується на перехід від моногалузової до полісистемної структури сільської економіки. В якості фундаментального імперативу, здатного забезпечити перехід від ефективної структури сільської економіки до ринкової, інноваційно орієнтованої моделі розвитку є диверсифікація та модернізація.

Метою стратегії модернізації економіки сільських територій є усунення існуючих передумов прогресуючого відставання у пріоритетних сферах господарювання шляхом здійснення системних структурних секторальних змін, техніко-технологічне оснащення виробництва, запровадження ресурсозберігаючих та безвідходних технологій, стимулювання розвитку високотехнологічних сегментів економіки, формування інноваційно активного кадрового потенціалу та створення інституційного середовища сприяння розвитку і підтримки процесів модернізації.

Пріоритетними заходами стратегії диверсифікації і модернізації сільської економіки є:

- реалізація структурної трансформації, яка базується на довгостроковій стратегії перебудови сільської економіки і передбачає поетапний перехід від вузькопрофільної до багатофункціональної диверсифікованої економіки, стимулювання і підтримка структуроутворюючих сфер господарювання із завершеним циклом виробництва, інтеграцію особистих селянських господарств та підтримка товарних (опорних) господарств, розвиток сільської промисловості та несільськогосподарських видів трудової діяльності. Наслідком переходу від моно- до поліфункціональної диверсифікованої моделі сільської економіки стане збільшення доданої вартості та ріст продуктивності праці як найважливіших джерел відтворення;

- сприяння діяльності інститутів інноваційного розвитку і економічного зростання в агропромисловому та лісовому виробництвах – інноваційних центрів, агентств розвитку, стратегічних технологій, експертних і страхових компаній, бізнес-інкубаторів, центрів трансферту технологій тощо, діяльність яких забезпечить впровадження високих технологій та конкурентоспроможність виробництва;

- започаткувати розробку регіональної та місцевих стратегій (ОТГ) і програм розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності в розрізі кожного сільського поселення на основі використання власного природно-ресурсного та людського потенціалу з урахуванням існуючих потреб у продукції та послугах сільського населення;

- створення умов для подолання дезінтеграційних процесів в сільському господарстві шляхом підтримки сімейних фермерських господарств, товарних домогосподарств, навколо яких об'єднуються дрібні товаровиробники, всебічна підтримка обслуговуючих кооперативів, постачально-збутового сервісу, системи взаємного кредитування, доступності до маркетингової інформації про можливості збуту продукції,

стимулювання діяльності приватних підприємницьких структур, що забезпечують глибоку переробку та транспортування сільгосппродукції. Діяльність різних організаційно-правових форм підприємництва на селі забезпечить багатофункціональність його розвитку та раціональне використання земельних, людських, матеріально-технічних ресурсів, дозволить використати переваги малого і середнього бізнесу;

- формування сприятливого інвестиційного та підприємницького середовища у сфері рекреації, природоохоронній діяльності, агро- і екологічному туризмі, сільському готельному бізнесі, народних промислів і ремесел, задіяні у виробничий процес продуктів побічного лісокористування, лікарських рослин та їх переробка на місцях.

На виконання завдань, пов'язаних з структурними процесами, розробляються регіональні та субрегіональні програми «Диверсифікація і модернізація сільської економіки», які включають підпрограми «Підтримка мікро- і малого підприємництва», «Стимулювання виробництва органічної продукції», «Підтримка сімейних фермерських господарств», «Розвиток несільськогосподарських видів діяльності на селі».

7. Політика зайнятості та створення умов гідної праці

Уповільнення темпів природного приросту населення, масштабна трудова міграція та безробіття значної частини економічно активного населення супроводжуються ускладненням ситуації в сфері соціально-трудових відносин та зайнятості сільського населення. В цих умовах формування нової політики зайнятості та ринку праці вимагає внесення суттєвих коректив в стратегію трудовикористання, суть якої полягає у відході від існуючої трудозатратної моделі до трудозберігаючої політики зайнятості. Розв'язання цього завдання досягається завдяки формуванню активного ринку праці, синтезуючого окремі елементи гнучкого і регульованого ринку праці з метою створення умов гідної праці та продуктивної зайнятості сільського населення.

Вихідними принципами концепції формування сільського ринку праці є:

- пріоритет стратегії зайнятості при розробці регіональних та субрегіональних (ОТГ) програм (стимулювання інвестицій в створення нових робочих місць, активізація підприємницької діяльності в різних сферах економічної діяльності, надання пільгових кредитів для організації альтернативного бізнесу, самозайнятості);

- орієнтація політики зайнятості на загальнолюдські цінності, формування професійної придатності і культури праці, забезпечуючих реалізацію права людини на працю, освіту, гідні умови життєдіяльності, свободу вибору сфери та виду зайнятості;

- досягнення продуктивної зайнятості як стратегічної мети стабілізації економіки, впровадження в сільський простір дедалі більше функцій несільськогосподарського призначення, підтримка мікро- і малого виробництва особливо в сфері рекреаційної і природоохоронної діяльності, агро- і екологічному туризмі, сільському і готельному бізнесі, лісопромисловому і водоохоронному, будівельному підприємстві, особливо заготівельно-переробного характеру, народних ремесел, об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури. Економічна основа реалізації окресленого вузла проблем – здійснення глибоких перетворень у сфері соціально-трудова відносин, створення умов для багатогоукладності та поліфункціональності трудової діяльності, підвищення соціальної активності сільського населення, що пришвидшить структурні процеси в сільському середовищі та значною мірою мінімізує сезонний характер використання праці в сільськогосподарському виробництві;

- сприяти збуту сільськогосподарської продукції, розширити мережу заготівельних пунктів по закупці сільськогосподарської продукції, організувати торгівлю і логістичну систему на кооперативних засадах, при ОТГ створити інформаційно-консультативні пункти з надання послуг підприємцям в частині скорочення витрат виробництва, підвищення якості

продукції, обсягів виробництва, сприяння виходу на внутрішні ринки, включення в сферу транскордонних зв'язків. Відмічені організаційні заходи, спрямовані на стимулювання розвитку сфери докладання праці, формування відкритих інформаційних баз для задоволення потреб сільського населення, забезпечення доступу до інформації про кон'юнктурні коливання на різних сегментах ринків товарів, послуг, праці, фінансів тощо;

- створення умов для розвитку товарних домашніх господарств населення та сімейних фермерських господарств як точок економічного зростання, які забезпечують життєдіяльність значної частини сільських територій та інтегрують навколо себе дрібні господарства населення, їх взаємодія з обслуговуючими кооперативами функціонально зв'яже домогосподарства з ринками збуту продукції та переробною сферою виробництва. Наслідком цього стане поглиблення поділу праці на селі, розширення спеціалізації домогосподарств, включення їх в активну підприємницьку діяльність;

- розширити мережу постійно діючих інформаційно-консультативних та навчальних центрів для надання економічних і технологічних консультацій сільським підприємцям в частині запровадження передових технологій в сільському господарстві, виробництві органічної продукції, ефективному використанні економічних ресурсів, навчання основам підприємництва, менеджменту і маркетингу. Метою реалізації цих заходів є підвищення якості трудового потенціалу села, адаптація підприємців до умов функціонування в конкурентному середовищі;

- створення на регіональному та районному рівнях консультаційних рад за участю органів місцевого самоврядування, керівників навчальних закладів, підприємців, з метою узгодження обсягів підготовки фахівців у відповідності до прогнозних оцінок потреб ринку праці сільських територій, коригування навчальних планів і програм з урахуванням потреб роботодавців, удосконалення профорієнтаційної роботи з сільською молоддю, допомога у працевлаштуванні випускникам шкіл.

Вирішення окресленого вузла проблем, пов'язаного із забезпеченням ефективної зайнятості сільського населення та створення умов гідної праці, вимагає розробки регіональних та локальних (ОТГ) програм «Активізація зайнятості сільського населення», з включенням у їх структуру підпрограм «Підтримка мікро- і малого бізнесу», «Стимулювання несільськогосподарських видів економічної діяльності», «Розвиток сільської промисловості та агропромислової кооперації», «Регулювання сільських локальних ринків праці та розвиток інфраструктури».

8. Стратегія природокористування та охорона навколишнього середовища

Метою політики природокористування є розробка економіко-організаційного механізму управління трудовогосподарською діяльністю сільських територій з урахуванням потенційних можливостей навколишнього середовища, необхідності відтворення природних ресурсів, підвищення відповідальності за екологічні правопорушення в процесі господарського їх освоєння. Окреслена мета, оцінка наявного природно-ресурсного потенціалу та динаміка структурних процесів в сільській місцевості проектують еколого-економічну модель господарювання, в якій організація економічної життєдіяльності, розвиток різних видів підприємництва, технічне переоснащення, реконструкція діючих підприємств, розміщення нових виробництв здійснюється за критерієм екологічності. Цей критерій зміщує акцент на користь екологізації господарювання і ставити пріоритет екологічного над економічним, визначає рамки діяльності всіх суб'єктів господарювання, складає сутність регіональної політики сільського розвитку. Екологічна домінанта як чинник стійкого розвитку сільських територій є важливою в трьох аспектах: превентивному – орієнтація на зниження антропогенного (технологічного) навантаження на екосистему, адаптаційна – пристосування економіки і сільського соціуму до існуючих природних умов

та економічному – можливість реалізувати абсолютні переваги в конкурентному середовищі.

Відповідно до цього основними завданнями стратегії природокористування є:

- активізація структурних процесів та підтримка екологічного підприємництва, функціонуючого на базі ресурсозберігаючих, маловідходних замкнених технологій, діяльність яких забезпечує стійкий розвиток сільських екосистем в умовах активної господарської діяльності;

- екологізація господарського механізму управління економікою сільських територій в напрямку обмеження антропогенного впливу на екосистему, скорочення масштабів та інтенсивності використання природних ресурсів, регулювання якості навколишнього природного середовища з урахуванням локальних умов господарювання шляхом застосування відповідних стимулів, пільг та преференцій тощо;

- проведення аудиту екологічного стану сільських територій, розробка екологічних паспортів та еколого-економічної карти кожного сільського поселення;

- запровадження системи оціночних соціально-економічних критеріїв, на основі яких буде здійснюватися розміщення нових виробництв в сільській місцевості;

- поступовий перехід на міжнародні екологічні стандарти виробництва органічної продукції в сільському та лісовому господарстві, запровадження системи сертифікації, контролю та аналізів продовольчої сировини і харчових продуктів;

- створення ефективної інфраструктури рекреаційного бізнесу в сільській місцевості, включаючи розробку єдиної системи стандартів і нормативних екологічних вимог рекреаційного навантаження на екосистему і правил здійснення рекреаційного природокористування;

- вдосконалення економіко-організаційного механізму використання природних ресурсів в напрямку мобілізації внутрішніх і зовнішніх

інвестицій, застосування фінансово-кредитних інструментів стимулювання природоохоронної діяльності, податкове регулювання екологічного бізнесу, підтримка діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють природоохоронну та природовідтворювальну діяльність;

- стимулювання і підтримка місцевих ініціатив щодо розвитку альтернативних джерел енергії;

- поступове обмеження, а у перспективі повна відмова від використання поліетилентерефталату (PET) – пластикової тари, виготовленої із синтетичних матеріалів (полімерів) (поліетиленові кульки, посуд разового користування, стакани, петпляшки тощо) та заміщення екологічними таропакувальними матеріалами, створити пільгові умови для суб'єктів підприємства, які здійснюють їх виробництво.

Для вирішення проблеми раціонального природокористування розробляються регіональні програми, які передбачають реалізацію комплексних заходів, спрямованих на екологізацію господарювання, ефективне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу сільських територій Закарпаття.

9. Фінансова політика стимулювання розвитку сільських поселень

Реалізація заходів соціально-економічного розвитку сільських територій потребує здійснення ефективної фінансової політики, оскільки в умовах здійснення децентралізаційної реформи важливим аспектом їх функціонування є можливість досягнення їх самодостатності і спроможності задовольняти власні потреби. Саме в процесі реалізації фінансової політики держава повинна здійснювати важливі заходи, оскільки може впливати через систему економічних, адміністративних, законодавчих, організаційних інструментів на здійснення фінансово-кредитної політики сприяння розвитку цих територій. Держава при здійсненні фінансової політики на сільських територіях повинна кардинально змінити вектор об'єктів інвестування – з

місцевих органів влади на підприємства та населення, що знаходиться на цих територіях.

Сучасна фінансова політика розвитку сільських територій повинна бути реалізована за рахунок кооперації ресурсів держави, бізнесу (інвесторів) та населення і спрямовуватись на стимулювання підприємницької активності, створення нових робочих місць, розширення сфери докладання праці, створення сприятливого інвестиційного клімату тощо, що в кінцевому результаті дозволить забезпечити самодостатній розвитку сільських територіальних громад.

Основними заходами в сфері фінансів мають бути:

- запровадження спеціального режиму господарювання та інвестиційної діяльності на окремих (депресивних) сільських територіях з метою залучення на ці території інвестиційних ресурсів в розвиток підприємницького середовища;

- надання державної фінансової допомоги для створення і розвитку дрібнотоварного виробництва, формування матеріально-технічної і кормової бази ОСГ, товарних господарств населення та фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів;

- стимулювання внутрішніх інвестицій за рахунок коштів, зароблених трудовими мігрантами, які спрямовувалися б на організацію ними підприємницької діяльності;

- у цілях диверсифікації сільської економіки слід розширити доступ юридичних і фізичних осіб до пільгових мікрокредитів на розвиток альтернативних видів діяльності на селі і встановити для них преференції, спрямовані на створення привабливих умов для здійснення вказаних видів діяльності;

- запровадження пільгового кредитування підприємців-початківців, включаючи і мікрокредитування приватних підприємців, надання державних гарантій під кредити, субсидіювання сплати відсотків та надання поворотної

фінансової допомоги, де особливу увагу слід зосередити на кредитуванні тих підприємців, які працюють у пріоритетних сферах економіки;

- розширення доступу сільського населення до кредитно-фінансових ресурсів за рахунок розвитку фінансових послуг, шляхом розвитку банківської мережі і кредитних кооперативів на гірських територіях;

- велику увагу слід зосередити на залученні фінансових ресурсів за допомогою нетрадиційних, інноваційних інструментів мобілізації та інвестування капіталу, таких як лізинг, страхування, франчайзинг, факторинг, форфейтинг, боргове та інфляційне, венчурний капітал, добродійні внески, фандрайзинг (платформи кікстартер), краутфандинг тощо;

- серед нетрадиційних джерел велику увагу слід приділити створенню мережі селянських кредитних спілок, основна мета діяльності яких є спрощення отримання позики та забезпечення кредитними ресурсами;

- залучення додаткових фінансових ресурсів місцевими органами влади можна реалізувати за рахунок емісії муніципальних цінних паперів та надання місцевих гарантій по кредитах;

- залучення коштів для ведення підприємницької діяльності з нетрадиційних джерел, таких, як кошти колективних ощадних організацій, асоціацій взаємодопомоги, кошти заробітчан тощо;

- розроблення проектів для організації інтегрованих господарських структур (фінансово-агропромислової переробної групи) на основі інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств, банківського та фінансового капіталу з метою забезпечення завершеного виробництва.

Авторський колектив:

Гоблик В.В. – д.е.н., професор

Мікловда В.П. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України

Пітюлич М.І. – д.е.н., професор

Пітюлич М.М. – д.е.н., доцент

Сембер С.В. – к.е.н., доцент